

Forslag til tiltak for å hindre at øko-bønder gir opp

Rapport utarbeidet av intern arbeidsgruppe i Norges Bondelag
Avgitt januar 2009

Sammendrag

Denne rapporten er utarbeidet av en intern arbeidsgruppe i Norges Bondelag, opprettet av styret med følgende mandat: ”Med bakgrunn i Diskusjonsnotat nr 2008-1 fra NILF ”Utmelding av norske øko-bønder – hva er årsakene? Resultater fra en spørreundersøkelse høsten 2007” skal arbeidsgruppa komme med forslag til tiltak som kan bidra til at flere av de som har lagt om fortsetter som økologiske produsenter.” NILF og Bioforsk fant at følgende fire forhold var de viktigste årsakene til utmelding:

- 1) For mye byråkrati med Debiosertifisering og – kontroll
- 2) For små tilskudd til økologisk landbruk
- 3) Uforutsigbare politiske rammevilkår for økologisk landbruk
- 4) For lav merpris på øko-varer

Arbeidsgruppas inntrykk er at kompliserte (EU-)regler og mangel på kunnskap og informasjon trolig er viktigere årsaker til utmelding av kontrollordningen enn Debios rolle. Arbeidsgruppa har tatt for seg utfordringene ved å drive økologisk landbruk og kommet med forslag til tiltak i de ulike produksjonene hver for seg. Arbeidsgruppa har valgt å ikke prioritere tiltakene.

Korn: Langsiktige tiltak er viktig for å unngå utmelding av kornbønder etter få års økologisk drift. Arbeidsgruppa foreslår videreføring av ordningen med ekstra arealtilskudd som gis gjennom kornkampanjen (2009 – 2012). Videre foreslås innføring av pristillegg per kg produsert korn og økt fokus på vekstskifte for å stimulere til økt produksjon per areal. Det må stimuleres til økt bruk av grønngjødsling og ytterligere samarbeid mellom korn – og husdyrprodusenter for bruk av husdyrgjødsel.

Frukt, bær, grønt og poteter: Her har merpris større betydning enn arealtilskudd. Arbeidsgruppa foreslår at tilskudd differensieres sterkere mellom ulike produksjoner. For å overkomme agronomiske utfordringer foreslår arbeidsgruppa økt fokus på sortsutvikling og forskning på næringstilførsel, produksjonsteknikker og bekjemping av ugress, sykdommer og skadedyr. Det må også jobbes for å sikre avsetning av produkter gjennom tettere samarbeid mellom produksjon og marked.

Melk: Få melkeprodusenter har meldt seg ut av kontrollordningen. Arbeidsgruppa foreslår økt tilskudd til grovfordyrking og etterlyser mer smidighet fra myndighetenes side ved innføring og tolkning av regelverk. Dette er med hensyn til store investeringskostnader som for eksempel krav til lausdrift, tett liggeunderlag og lufting av dyr på bås. Det foreslås også å arbeide for bedre markedstilgang for småskalaprodusenter.

Storfekjøtt: Regelverksutfordringene er tilsvarende som for melkeproduksjon, spesielt luftekrav av okser er en stor utfordring. Det foreslås forlengede overgangsperioder for ikrafttredelse av nye regler. Som følge av dårlig tilgang på økologisk kalv mener arbeidsgruppa at unntaksordningene må forlenges. Det foreslås også økt tilskudd til grovfordyrking.

Sau og geit: Sammenlignet med konvensjonell drift kreves det større areal til fôrproduksjon i økologisk drift, det foreslås derfor at arealtilskudd økes. Arbeidsgruppa foreslår større slaktetillegg og ”premiering” av økologisk kjøtt samt at en oppfordrer Tine til å gi merpris for geitemelk. Arbeidsgruppa ønsker dessuten at Mattilsynet foretar en faglig vurdering av kravet om liggeareal på 1.5 kvm per dyr for sau.

Svin er et ungt produkt i økologisk sammenheng, og viktig for blandingsprodukter av kjøtt. Arbeidsgruppa oppfordrer markedsaktørene til å gi merpris på alt økologisk kjøtt, også svin.

Fjørfe: Eggproduksjon gir høy merpris og tilskudd har derfor mindre betydning. Økologisk slaktekylling er en helt ny produksjon i Norge. Arbeidsgruppa mener det er viktig med økologiske raser tilpasset langsommere vekst. Arbeidsgruppa mener også at Mattilsynet må gjøre en vurdering av om kravet til levetid på 80 dager er for lenge.

Arbeidsgruppa mener norske myndigheter må jobbe aktivt i forkant ved EUs regelutvikling, komme med krav og faglig begrunnede innspill for tilpasning til nasjonale forhold og tørre å være tøffere i tolking av EU-regler. Regler må være forutsigbare og enkle å forstå slik at øko-bonden har langsiktig rammevilkår for sin produksjon. Det må også være mer rom for bruk av sunn fornuft hos bonden (ved for eksempel luftekrav til okse). Husdyrproduksjon har mye høyere investeringskostnader enn for eksempel korndrift. Arbeidsgruppa foreslår derfor differensiering av omleggingstilskudd. Dispensasjonssøknader må behandles raskere. For å styrke den økologiske kompetansen og skape motivasjon og bevissthet rundt hvilke utfordringer man møter som øko-bonde foreslår arbeidsgruppa obligatorisk agroøkologiske kurs med oppfølging over flere år, og tilbud om dyrkingsgrupper. Arbeidsgruppa poengterer at ikke all jord i Norge egner seg for økologisk produksjon på grunn av klima og jordforhold, og at det ikke må oppfordres til økologisk drift på slike arealer.

Arbeidsgruppa foreslår at det opprettes et eget økologisk utvalg i Norges Bondelag. Bondelaget kan også gjøre mer for å synliggjøre den økologiske medlemsmassen, være aktiv i Debio, og melde seg inn i IFOAM. Arbeidsgruppa oppfordrer Bondelaget til å jobbe mer aktivt for å være i forkant ved regelutvikling i EU.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	5
2	De enkelte produksjoner.....	7
2.1	Korn.....	7
2.1.1	Økonomi i økologisk korndyrking	7
2.1.2	Regelverk og praktisering av det.....	8
2.1.3	Agronomiske utfordringer for korndyrking	8
2.1.4	Marked og omsetning for økologisk korn	9
2.1.5	Forslag til tiltak for økologisk korndyrking	9
2.2	Frukt, bær, grønt og poteter.....	9
2.2.1	Økonomi i dyrking av økologisk frukt, bær, grønt og poteter	9
2.2.2	Regelverk og praktisering av det.....	10
2.2.3	Agronomiske utfordringer ved dyrking av økologisk frukt, bær, grønt og potet.	10
2.2.4	Marked og omsetning for økologisk frukt, bær, grønt og poteter	10
2.2.5	Annet	11
2.2.6	Forslag til tiltak for økologisk frukt, bær, grønt og poteter.....	11
2.3	Melk	11
2.3.1	Økonomi i økologisk melkeproduksjon	11
2.3.2	Regelverk og praktisering av det.....	11
2.3.3	Agronomiske utfordringer ved økologisk melkeproduksjon	12
2.3.4	Marked og omsetning for økologisk melkeproduksjon.....	12
2.3.5	Annet	12
2.3.6	Forslag til tiltak for økologisk melkeproduksjon	12
2.4	Storfekjøtt.....	12
2.4.1	Økonomi i økologisk storfekjøttproduksjon	12
2.4.2	Regelverk og praktisering av det.....	13
2.4.3	Agronomiske utfordringer ved økologisk storfekjøttproduksjon.....	13
2.4.4	Marked og omsetning for økologisk storfekjøtt	13
2.4.5	Annet	13
2.4.6	Forslag til tiltak for økologisk storfekjøtt	13
2.5	Sau og geit.....	13
2.5.1	Økonomi i økologisk småfehold	13
2.5.2	Regelverk og praktisering av det.....	14
2.5.3	Agronomiske utfordringer ved økologisk småfehold.....	14
2.5.4	Marked og omsetning for økologisk småfe.....	14
2.5.5	Forslag til tiltak for økologisk sau og geit.....	14
2.6	Svin.....	15
2.6.1	Økonomi i økologisk svinehold	15
2.6.2	Regelverk og praktisering av det.....	15
2.6.3	Marked og omsetning for økologisk svin.....	16
2.6.4	Annet	16
2.6.5	Forslag til tiltak for økologisk svin	16
2.7	Fjørfe	16
2.7.1	Økonomi i økologisk fjørfehold.....	16
2.7.2	Regelverk og praktisering av det.....	17
2.7.3	Annet	17
2.7.4	Marked og omsetning for økologisk fjørfe	17
2.7.5	Forslag til tiltak for økologisk fjørfe	18

3	Konklusjoner og forslag til tiltak som er felles for flere produksjoner	18
3.1	Regelverk	18
3.2	Bedre rådgivning og oppfølging	19
3.3	Økonomi og markedstilgang	20
3.4	Forskningsbehov	22
3.5	Agronomiske utfordringer.....	22
3.6	Tiltak i Norges Bondelag	22
4	Litteratur.....	23

1 Innledning

Etterspørselen etter økologiske produkter har økt markant, og for flere produksjoner trengs det nå høyere produksjon. Det er et mål for Norges Bondelag at mest mulig av forbruket av økologiske produkter skal dekket av norsk produksjon. Med dagens omleggingstakt er faren stor for at økningen i norsk produksjon ikke er tilstrekkelig til å møte den økte etterspørselen. Det er derfor ønskelig å øke omleggingstakten. Like viktig som å få flere bønder til å legge om til økologisk produksjon, er det å arbeide for at færrest mulig av de som allerede har lagt om faller fra. Fra 2004 til 2006 var antallet økologiske bønder tilnærmet stabilt fordi det i denne 3-årsperioden var nesten like mange utmeldinger som innmeldinger i Debios kontrollordning. Situasjonen endret seg i løpet av 2007 da 270 produsenter meldte seg inn i Debios kontrollordning, mens 160 meldte seg ut. Det gjenstår å se om dette er et varig trendskifte.

Bioforsk og NILF har i forskningsprosjektet ”Frafallet blant norske øko-bønder – hva er årsakene?” foretatt en undersøkelse for å se på årsakene til hvorfor økologiske bønder melder seg ut av Debios kontrollordning. De fant at følgende fire forhold var de viktigste årsakene:

- 1) For mye byråkrati med Debiosertifisering og – kontroll.
- 2) For små tilskudd til økologisk landbruk
- 3) Uforutsigbare politiske rammevilkår for økologisk landbruk
- 4) For lav merpris på øko-varer

På bakgrunn av diskusjonen som fulgte i kjølvannet av at Bioforsk og NILF la fram foreløpige resultater fra prosjektet, ble det i oktober 2008 opprettet en intern arbeidsgruppe i Norges Bondelag. Arbeidsgruppa har bestått av Jens Edvard Kase (leder), Anton Sundby og Anne-Berit Espeseth. Sekretær har vært Pia Borg og Ane Marion Numme (vikar for Pia Borg). Arbeidsgruppa har hatt følgende mandat:

Med bakgrunn i Diskusjonsnotat nr 2008-1 fra NILF ”Utmelding av norske øko-bønder – hva er årsakene? Resultater fra en spørreundersøkelse høsten 2007” skal arbeidsgruppa komme med forslag til tiltak som kan bidra til at flere av de som har lagt om fortsetter som økologiske produsenter.

Arbeidsgruppa har valgt å tolke mandatet nokså vidt: Vi har tatt utgangspunkt i resultatene fra NILF/Bioforsk, men har lagt vekt på å supplere med annen relevant, eksisterende og oppdatert kunnskap som grunnlag for å foreslå tiltak. Vi har også innhentet og mottatt mange innspill fra bønder og andre underveis. Arbeidsgruppa er videre av den oppfatning at det sjelden er en enkelt faktor som er årsak til at en bonde som driver økologisk produksjon velger å legge tilbake. Vårt inntrykk er at det som regel er summen av flere faktorer som til sammen bidrar til at avgjørelsen tas, selv om enkelte faktorer kan virke som ”utløsende faktor”. I mange tilfeller vil det være de samme faktorene som virker bremsende på omleggingstakten.

Arbeidsgruppa vil også påpeke at noen av de som melder seg ut av kontrollordningen ikke legger tilbake til konvensjonell drift, men isteden slutter som bønder. Denne beslutningen kan skyldes mange ulike faktorer og kan meget vel være uavhengig av hvorvidt det er drevet økologisk eller konvensjonell produksjon på gården. Det trenger heller ikke være noen sammenheng mellom antall utmeldinger og økologisk drevet areal. For eksempel kan det hende at arealet disse bøndene melder ut av kontrollordningen leies av en annen bonde som allerede driver økologisk.

NILF/Bioforsk peker på for mye byråkrati med Debiosertifisering og – kontroll som en viktig årsak til at bønder legger tilbake fra økologisk drift. Datagrunnlaget i NILF/Bioforsk undersøkelsen er imidlertid noe gammelt og det er grunn til å anta at endringer i Debios kontrollordning når det gjelder hva som kreves av dokumentasjon ikke er tilstrekkelig fanget opp i undersøkelsen til NILF/Bioforsk. Arbeidsgruppa har ikke mottatt andre signaler om at byråkrati rundt kontrollordningen er noen viktig faktor for om økobonden legger tilbake drifta. Debio har dessuten nylig foretatt en egen brukerundersøkelse som viser at inspektørens opptreden ved inspeksjon blir ansett som en av Debios sterkeste sider. Undersøkelsen viser videre at Debio fremdeles har en jobb å gjøre når det gjelder driftsbeskrivelsen, som er en sentral del av dokumentasjonen i sertifiseringsordningen. Arbeidsgruppa har valgt å ikke gå noe mer inn på menneskebehandling og avbyråkratisering i Debios kontrollvirksomhet, men forutsetter at Debio selv jobber for å bli enda bedre på disse punktene.

Arbeidsgruppa mener derimot at selve regelverket som sådan, men også norske myndigheters tolkning/praktisering av regelverket, for en del produsenter er en svært viktig årsak til at noen legger tilbake fra økologisk drift. En del enkeltbestemmelser skaper vanskeligheter, spesielt i husdyrholdet, enten fordi det krever store investeringer, eller fordi det er uklart hvordan det skal håndteres (for eksempel kravet til lufting av okser, utforming av luftegård). Dette er beskrevet nærmere for de enkelte produksjoner i kapittel 2. Stadige endringer oppleves i seg selv som problematisk da det blir veldig uforutsigbart. I tillegg har man senere gått tilbake på flere av de varslede nye regelverkskravene (eks. krav om fast liggeunderlag for sau, løsdriftskrav for storfe). Selv om dette i seg selv er positivt, oppleves det som svært uforutsigbart og vil sannsynligvis også medføre at lysten til å investere for å møte nye, varslede regelverkskrav reduseres.

Arbeidsgruppa har hatt 11 møter (inkludert 7 telefonmøter), hvorav to der vi har invitert henholdsvis Norsk landbruksrådgivning og Debio. Vi har videre deltatt på sluttseminar for prosjektet "Frafallet blant norske øko-bønder – hva er årsakene?" og kontaktmøte om økologiregelverket mellom Norsk Landbruksrådgivning og Debio.

Det foregår (og har foregått) svært mange ulike prosjekter og tiltak der målsettingen er å bidra til økt økologisk produksjon og omsetning. Det er viktig å sikre at de ulike prosjektene koordineres best mulig med hverandre slik at man unngår dobbeltarbeid og kan få mest mulig ut av de ulike prosjektene. Med den korte tiden arbeidsgruppa har hatt til rådighet, har det ikke vært mulig å få den fulle oversikten over alt som er gjort og tenkt tidligere. Vi mener likevel at vi har klart å danne oss et såpass godt inntrykk av dagens situasjon at vi kan peke på en del sentrale problemstillinger.

Arbeidsgruppa har, med den korte tiden vi har hatt til rådighet, ikke hatt mulighet til å gå dyp inn i hvordan våre forslag er i forhold til WTO forpliktelser, EUs økologiregelverk og liknende. Det vil derfor være behov for å utrede noen av forslagene til tiltak noe mer. Arbeidsgruppa mener videre at det er vanskelig å prioritere mellom de foreslåtte tiltakene. Dels fordi det ikke vil være hensiktsmessig å sette ulike produksjoner opp mot hverandre, men også fordi vi mener det som oftest vil være flere faktorer som sammen bidrar til beslutningen om å legge tilbake eller gi seg som bonde.

2 De enkelte produksjoner

2.1 Korn

I de senere år har mangel på norsk økologisk korn vært utpekt som den største flaskehalsen for å øke produksjonen av økologiske husdyrprodukter. Det er derfor igangsatt en rekke kampanjer og prosjekter for å få flere kornprodusenter til å legge om. I følge Debio er det et fellestrekk at mange av kornprodusentene som legger tilbake til konvensjonell drift bare har lagt om deler av kornarealet. Dette kan tyde på at de har vært inne og ”snust på” økologisk drift, men ikke blitt overbevist om at de vil legge om. Dette er et tegn på at motivasjonskampanjene virker, men at økologisk drift ikke egner seg for alle - enten det er på grunn av forhold på gården eller bunner i motivasjon og kompetanse hos bonden selv – og er ikke nødvendigvis negativt. Arbeidsgruppa mener det må være rom for å prøve seg og ombestemme seg. Terskelen for å prøve økologisk produksjon må ikke bli for høy. Med bedre rådgiving og oppfølging i forkant av og etter omleggingen kan det imidlertid tenkes at flere hadde fortsatt som økologiske produsenter. Det er mye som tyder på at det ved omlegging på bruk med ensidig korndyrking ikke har vært nok fokus på næringstilgang og ugrasproblematikk. Lave avlinger og åkre som gror igjen med åkertistel og åkerdylle gir liten motivasjon til å fortsette med økologisk drift.

Kornkampanjen, der produsenter av økologisk korn skal få 100 kr/da i to år (2011 og 2012) vil være en gulrot som stimulerer til ytterligere omlegging. Spørsmålet er imidlertid hva som skjer når kampanjen er over. Norsk Landbruksrådgiving har beregnet at vekstskifte i Trøndelag vil bli ulønnsomt med 100,- kr ekstra per dekar for kornet. Arbeidsgruppa mener det er en fare for at de som legger om som følge av denne kampanjen vil legge tilbake når tilskuddet er borte og rotugraset melder seg. For at kampanjen skal ha varig effekt, er det derfor avgjørende at den følges opp med tiltak som virker mer langsiktig. Se mer om dette under pkt 2.1.3.

2.1.1 Økonomi i økologisk korndyrking

Arealtilskuddene er nå gode for økologisk korndyrking og det vil for mange være bedre økonomi i å dyrke økologisk korn enn konvensjonelt. Dette fører til at enkelte spekulerer i å ”dyrke” økologisk uten å bry seg med å høste annet enn tilskuddet og at uegna arealer blir brukt til korn. Dette er ikke et generelt problem, men registreres spesielt i Trøndelag fordi de ordinære arealsatsene er høye og avlingsnivået relativt lavt. En annen utilsiktet konsekvens kan være at det blir interessant for produsenter, særlig dersom de har jord som egner seg dårlig til korndyrking, å dyrke økologisk i 5 år, for så å legge tilbake. Umotiverte bønder som utnytter de gode tilskuddsordningene fører til at konvensjonelle bønder får et dårlig inntrykk av det økologiske landbruket, noe som er svært uheldig både for omdømmet til det økologiske landbruket og dermed for viljen til å legge om eller til å fortsette å drive økologisk. Flere vi har snakket med stiller derfor spørsmål ved om det nå, spesielt i Trøndelag, men også i andre deler av landet, er for god økonomi i ensidig kornproduksjon – også ved dårlig avling. Dette reiser spørsmålet om tilskuddssatsene må tilpasses forholdene i den enkelte region. En mulig løsning på problemet kan være å stille krav i tilskuddsregelverket om salg av kornavling.

En annen effekt av de høye tilskuddene til økologisk kornproduksjon (400,- + 400,- + 100,- = 900,- kr), er at de driver opp leieprisene på jord i Trøndelag der det nå er mer lønnsomt å dyrke korn enn grovfôr.

2.1.2 Regelverk og praktisering av det

Det er få problemer med regelverket for de som kun driver økologisk kornproduksjon, noe større utfordringer blir det for de som driver både konvensjonell og økologisk kornproduksjon, fordi kontrollen ved parallellproduksjon må være ekstra streng.

Regelverket sier i utgangspunktet av vekstskifte er påkrevd på bruk som ikke har tilgang på husdyrgjødsel. Primært bør det i vekstskifte inngå bruk av belgvekster og grønngjødsling. Regelverket praktiseres imidlertid på en slik måte at kløver som underkultur aksepteres i ensidig kornproduksjon dersom kornarten endres innimellom for å unngå sykdom og tilfredsstillende krav til vekstskifte. På bakgrunn av hensynet til god agronomi i økologisk korndyrking, mener arbeidsgruppa at dagens praktisering av regelverket ikke er tilpasset god agronomi og derfor må endres.

2.1.3 Agronomiske utfordringer for korndyrking

For å få gode økologiske kornavlinger og god kontroll med ugrasproblematikken i ensidig korndyrking, er man avhengig av et godt vekstskifte med jevnlig innslag med nitrogenfikserende vekster. Det må derfor settes som et krav for å få fullt økologisk arealtilskudd at man har minimum 25 % nitrogenfikserende vekster eller grønngjødsling i vekstskifte. Tilskuddet kan eventuelt økes for de som oppfyller kravet.

I det senere har man også sett tendenser til at økologiske kornprodusenter melder seg ut og inn av Debio-ordningen samme år. Det er nærliggende å tro at disse ”går over en runde med Roundup” og deretter går inn i en ny karenperiode. Dette er fullt lovlig med dagens regelverk. Arbeidsgruppa tror at arealer som blir meldt inn og ut samme år er veldig ødeleggende for omdømmet til det økologiske landbruket. Vi foreslår derfor å innføre 5 års karenstid for igjen å legge om til økologisk produksjon når man har meldt et tidligere økologisk areal ut av ordningen.

En god løsning på ugras- og næringsstoffproblematikken kan være økt grad av samarbeid mellom ensidige kornbruk og bruk med husdyr. Norsk Landbruksrådgiving jobber med å lage avtaler om kjøp og salg av grovfôr og husdyrgjødsel i Trøndelag for å få økt samarbeid om næringsforsyning og vekstskifte. Dette reiser imidlertid en rekke nye problemstillinger:

- Hvordan måle lønnsomhet og bestemme pris.
- Ulik timepris og arbeidsintensivitet i kornproduksjon og husdyrproduksjon.
- Ulike værforhold gir ulike forhold.
- Problemer i forhold til regelverk om AK-tilskudd og økologiforskriften.

I Re kommune i Vestfold er det gjort noe tilsvarende for gris og korn, men her berøres ikke rotugrasproblematikken. Arbeidsgruppa foreslår at det ved tildeling av investeringstilskudd for kjøp av utstyr til gjødselkjøring og bygging av gjødsellager, forutsettes en samarbeidsavtale med en ensidig økologisk kornprodusent av minimum 5 års varighet i områder der dette er aktuelt. Det kan også gjøres mer forskning på bruk av kompost for å løse problemene med næringstilførsel.

Det er gjort mye sortsutvikling med hensyn på sykdomsresistens i korn. De fleste konvensjonelle sorter egner seg derfor godt også til økologisk dyrking. Tidligbygg er imidlertid vanskelig fordi det krever mye nitrogen veldig tidlig, noe som er vanskelig å få til ved økologisk drift.

2.1.4 Marked og omsetning for økologisk korn

For lite norskprodusert økologisk korn er fortsatt en flaskehals for det økologiske landbruket i Norge. Det er størst underskudd på økologisk kraftfôr, men det er også et behov for mer matmel av god kvalitet til bakerindustrien. Det blir i 2008 betalt en merpris for økologisk korn fra kr. 0,70,- til kr. 0,85,-, avhengig av kornsort og firma. Det er de firmaene som er godkjent som kornoppkjøpere som internt setter merprisen. Dette gir liten forutsigbarhet fra år til år. Det er behov for at det settes en minstepris i god tid før innkjøp av såvarer for kommende sesong. Derfor ser utvalget det som en fordel at merprisen på økologisk korn kommer som et resultat gjennom jordbruksforhandlingene.

Økologisk landbruk bygger på prinsippet om å nytte lokale ressurser, og resirkulere næringsstoffer i størst mulig grad på sin egen gård. Med dagens system med prisnedskrivning på økologisk korn er det dårlig økonomi å bruke eget korn til fôr, man må derfor tilstrebe å få til ordninger slik at det blir økonomisk forsvarlig å nytte gårdens kornressurser inn i gårdens øvrige produksjoner. Arbeidsgruppa ønsker ikke å redusere prisnedskrivningstilskuddet, men ønsker at det gjøres en utredning av andre mulige løsninger på denne problematikken.

2.1.5 Forslag til tiltak for økologisk korndyrking

- Noe av tilskuddet ved økologisk korndyrking må være per kg korn. Dette vil stimulere til økt produksjon/god agronomi og samtidig dempe effektene av prisfall. Bedre betaling for kornet vil gi bedre agronomi.
- Krav i tilskuddsregelverket om salg av kornavling.
- Krav om at man har minimum 25 % nitrogenfikserende vekster eller grønn gjødsling i vekstskifte for å få fullt økologisk arealtilskudd. Eller øke tilskuddet for de som oppfyller kravet.
- Regionalisere arealtilskuddet for økologisk korn.
- Ytterligere økning av tilskuddet for grønn gjødsling.
- Strengere praktisering av øko-regelverket med hensyn på krav til vekstskifte.
- Innføre 5 års karenstid for igjen å legge om til økologisk produksjon når man har meldt et tidligere økologisk areal ut av ordningen.
- Legge til rette for økt samarbeid mellom bruk med ensidig økologisk korndyrking og bruk med husdyr.
- Innføre investeringstilskudd for kjøp av utstyr til gjødselkjøring og bygging av gjødsellager. Dette må forutsette en samarbeidsavtale med en ensidig økologisk kornprodusent av minimum 5 års varighet i områder der dette er aktuelt.

2.2 Frukt, bær, grønt og poteter

Det er mulig å dyrke alle konvensjonelle sorter økologisk, men det er ulike utfordringer en møter for de forskjellige kulturene.

2.2.1 Økonomi i dyrking av økologisk frukt, bær, grønt og poteter

All dyrking av økologisk frukt bær grønt og poteter krever høyere pris. Det er derfor viktig med sikker omsetning til en forutsigbar høyere pris. Hva en bør ha i økt pris for økologiske varer varierer mye etter hvor store utfordringene er i dyrkingen. Arealtilskuddene betyr mindre for produksjon av frukt, grønt og poteter enn merprisen. Arealtilskuddene for grønnsaker er tilfredsstillende, men satsene for potet kan økes.

Veksthusprodusenter har særlig store utfordringer i tomat og agurk med høye produksjonskostnader til arbeid, energi og gjødsling. Her kan det gis arealstøtte.

Det er dyrt å anlegge nye felt for økologisk frukt og bær. Det er ofte problemer med næring, ugress og råte i nyanlagte felt med epler og plommer. Dette medfører større kostnader og mindre avlinger. Når det i tillegg er vanskelig å oppnå tilstrekkelig merpris for økologiske produkter, medfører det at enkelte gir opp. Det må vurderes om det skal gis differensierte tilskudd for omlegging til økologisk i de ulike produksjonene slik at omleggingstilskuddet bedre reflekterer kostnadene ved omlegging.

2.2.2 Regelverk og praktisering av det

Regelverket for produksjon av økologisk frukt, bær og grønt og poteter står ikke i veien for en økt norsk produksjon.

2.2.3 Agronomiske utfordringer ved dyrking av økologisk frukt, bær, grønt og poteter

De agronomiske utfordringene er store i økologisk produksjon av frukt, grønt og poteter. Ugress, sjukdommer, skadedyr og næring er en utfordring i all planteproduksjon. Mer midler til forskning for å løse utfordringene for økologisk produksjon kan også gi viktige bidrag til den konvensjonelle produksjonen. Det må forskes mer på næringstilførsel, sorter og teknikker i produksjon, samt plantevern. Videre må tilgangen på økologisk plantemateriale bli bedre.

Det kan brukes husdyrgjødsel i fra konvensjonelle bruk innenfor visse normer – dette burde utnyttes bedre med samarbeid mellom konvensjonell husdyrproduksjon og økologisk drift.

2.2.4 Marked og omsetning for økologisk frukt, bær, grønt og poteter

Innen bær og grønt er det mange små produsenter spredt over hele landet. Etter hvert har vi også fått noen store produsenter som spesialiserer seg på enkelte eller få kulturer. Det er viktig at de som er små og lokale får mulighet til omsetning av sine varer lokalt. Det kan være omsetning på Bondens marked, til lokale kunder eller butikker. Det er videre viktig at det stimuleres til slik omsetning, da det gir et mangfold i produksjon.

Samtidig må det stimuleres til produksjon i større målestokk for å dekke behovet i de store kjedene. For å få til dette, er det viktig at det er tett kontakt mellom omsettere og produsenter. Bær og grønt er ferskprodukter som ofte må omsettes på kort tid. Det er ofte at butikkene vegrer seg for å ta inn varer, for siden å kaste dem. Dette er dyrt for alle. Vi ser i dag dessuten tendenser til at det produseres økologiske varer som ikke blir omsatt. Eksempler på produksjoner som ikke har fått solgt sine produkter er jordbær og løk. Dette er svært ødeleggende for interessen. Det er særdeles kostbart å dyrke økologisk i stor målestokk og ikke få omsatt varene til en høyere pris og bønder som ikke får omsatt varene sine gir seg raskt med økologisk produksjon.

Det ser også ut til at omsetningen av de norske grønnsakene og poteter har nådd et visst nivå og stabilisert seg. Det er viktig at det ikke stimuleres til for stor produksjon.

Matvarekjedene hevder at markedet skriker etter økologiske varer og at det produseres for lite økologisk frukt, grønt, bær og poteter. På basis av det vi har omtalt over, er arbeidsgruppa usikre på om dette er reelt. Mens de agronomiske utfordringene lar seg løse dersom innsatsen er stor nok, er det et spørsmål hvor høy merpris markedet er villig til å betale for økologiske produkter. Stabil varetilgang og god kvalitet er viktig for salget av grønnsaker, poteter, frukt og bær. Skal en fokusere på hovedprodukter hvor en kan ha stabile leveranser eller skal en også produsere nisjevarer og agronomisk vanskelige vekster? Blomkål er eksempel på en vanskelig vekst. Vi ser også at det allerede er for stor produksjon av enkelte grønnsaker. Marked og produksjon må ha et nært samarbeid. Det er ødeleggende for økologisk produksjon

når en ikke får omsatt varene eller ikke får den merprisen en må ha på økologisk. Skiftende fokus hos kjedene på økologisk kan gi store utslag i omsetning. En har for øyeblikket alt for mye løk. Det er behov for mer forutsigbarhet i merpriser på økologisk frukt og grønt. Det er ofte diskusjon om hvilken pris en økologisk vare skal ha. Arbeidsgruppa foreslår at det opprettes et system for prisnotering.

2.2.5 Annet

Det jobbes for tiden med et prosjekt i regi av Gartnerhallen med sortsutvikling for økologisk potet for å styrke motstandsdyktigheten mot tørråte. For frukt, bær, grønt og potet er imidlertid de sensoriske egenskapene, som smak, svært viktige og det er viktig at videre sortsutvikling på de økologiske sortene tar hensyn til dette.

2.2.6 Forslag til tiltak for økologisk frukt, bær, grønt og poteter

- Økt arealtilskudd for økologisk potet
- Økt arealtilskudd for økologisk veksthusproduksjon
- Støtte til investering i nytt plantemateriale/nye felt for økologisk frukt og bær.
- Differensiering av tilskudd for omlegging til økologisk for ulike produksjoner slik at omleggingstilskuddet bedre reflekterer kostnadene ved omlegging.
- Forske mer på næringstilførsel, sorter og teknikker i produksjon av økologisk frukt, bær, grønnsaker og potet, samt plantevern.
- Tilgangen på økologisk plantemateriale må bli bedre.
- Legge til rette for bedre med samarbeid mellom konvensjonell husdyrproduksjon og produsenter av økologisk frukt, bær, grønt og potet.
- Fortsatt satsing på helkjedeavtaler som sikrer alle ledd.

2.3 Melk

2.3.1 Økonomi i økologisk melkeproduksjon

Økonomien i økologisk mjølkeproduksjon har vært variabel de siste åra, med en sterk prisøkning på innsatsfaktorer som økologisk kraftfôr og diesel. Merprisen på økologisk melk har i flere år ligget fast på kr. 0,60, men ble den 01.08.08 økt med kr. 0,25. Pr. dato er dekningsbidraget i økologisk mjølkeproduksjon på samme nivå eller noe bedre enn konvensjonell mjølkeproduksjon, men da har man **ikke** tatt hensyn til merarbeidet i økologisk produksjon. Arbeidsgruppa foreslår å øke tilskuddet for grovfordyrking, dette vil bedre økonomien for alle de grovforbaserte produksjoner.

Økonomien ved omlegging fra konvensjonell til økologisk mjølkeproduksjon avhenger av å ha "nok" areal etter omlegging til å fange opp nedgangen i avling slik at kvoten blir fylt opp. Det er også en forutsetning at omleggingen ikke medfører behov for store investeringer.

2.3.2 Regelverk og praktisering av det

Følgende punkter i regelverket har gjort at en del produsenter både har vært reservert med å legge om til økologisk produksjon samt har medført at noen har lagt tilbake:

- Ved endring av regelverket for økologisk mjølkeproduksjon kom det inn et krav om at alle økologiske kuer skulle være i lausdrift fra 2011. Dette ville ha utløst store investeringskostnader. Landbruks- og matdepartementet har senere bestemt at det gis varig unntak fra denne bestemmelsen for økologiske melkebruk med færre enn 35 melkekyr såfremt visse krav til lufting og beite er oppfylt.

- Det er krav om at alle dyr skal ha tett liggeunderlag, noe som gjør at man må redusere antall dyr i spaltebinger med ca 50 %, og det medfører også en del merarbeid med rengjøring.
- Det er krav om lufting av mjølkeku og ungdyr som står på bås. I områder av landet med store nedbørsmengder høst og vinter er dette en utfordring å få gjennomført i praksis.

Arbeidsgruppa ønsker ikke at disse kravene i regelverket endres, men vil peke på behovet for mer smidighet ved innføring av nye regelverkskrav og ved generell praktisering av regelverket, blant annet med lengre overgangsordninger, mer sunt bondevett ved tolkning av regelverket, raskere oppklaring av uklarheter, raskere behandlinger av dispensasjonssøknader. Les mer om arbeidsgruppas tanker om regelverk under kapittel 3.

2.3.3 Agronomiske utfordringer ved økologisk melkeproduksjon

De agronomiske utfordringene i grovfôrproduksjonen dreier seg i første rekke om rotugras, som kveke, tistel og høymole. I områder av landet med mye nedbør og bæresvak jord er også jordpakking en utfordring med mye kjøring av gjødsel.

2.3.4 Marked og omsetning for økologisk melkeproduksjon

Det er i første rekke TINE som betjener det økologiske markedet for mjølkeprodukter, supplert med en del nisjeprodukter. Markedet for økologiske mjølkeprodukter er stigende med stadig større produktspekter og i perioder har mjølketilgangen vært for liten i forhold til ønsket om å starte med nye produkter. Det er også en del produsenter som viderefører mjølka på egen gård eller eget meieri, disse produsentene har store problemer med å komme inn på markedet å få en synlig plass i hyllene.

2.3.5 Annet

Norsk Landbruksrådgiving melder om stor aktivitet på økologiområdet i Trøndelag. Sør-Trøndelag har 8,6 % økologisk landbruk, Nord-Trøndelag 6,3 % og det er stor interesse for økologisk mjølkeproduksjon. I følge Debio er det få mjølkebruk som melder seg ut av kontrollordningen.

2.3.6 Forslag til tiltak for økologisk melkeproduksjon

- Økt tilskudd for grovfordyrking.
- Mer smidighet ved innføring og tolkning av regelverk.
- Bedre oppfølging og rådgiving for å gjøre bonden bedre rustet til å takle agronomiske utfordringer.
- Tilføre midler til aktuelle aktører, for eksempel Regional Matkultur for å hjelpe småskalaprodusenter med å komme inn på markedet.
- Innføre omleggingstilskudd per dyr.

2.4 Storfekjøtt

2.4.1 Økonomi i økologisk storfekjøttproduksjon

For de økologiske storfekjøttprodusentene som leverer til Nortura har det fram til høsten 2008 vært dårligere økonomi for økologiske produsenter enn for konvensjonelle produsenter. Dette sammen med stadig endringer i regelverk som krever til dels store investeringer i forhold til inntjening har ført til lite rekruttering til produksjonen. Høsten 2008 ble merprisen for økologisk storfekjøtt justert betydelig opp. På sikt kan dette føre til at noen "tør" å satse på

økologisk storfekjøtt. Arbeidsgruppa foreslår å øke tilskuddet for grovfordyrking, dette vil bedre økonomien for alle de grovforbaserte produksjoner.

2.4.2 Regelverk og praktisering av det

Regelverket for økologisk storfekjøttproduksjon har vært i stadig endring og er vanskelig for produsentene å få gjennomført i praksis. Ved endringer har det vært korte frister for å innrette seg etter nytt regelverk. Regelverkskrav som skaper problemer i dag er:

- Tett liggeunderlag for dyr som går på spaltebinger
- Krav om beite også for okser
- Krav om luftegårder

Det er et generelt behov for lengre frister for å tilfredsstille nye krav ved endringer av regelverket. Spesielt er behovet stort i forhold til luftegårder og utforming av disse.

For produsenter med kjøttfaser skaper også det nye kravet om at en kalv må være født økologisk for å kunne kjøpes til økologisk oppfoding problemer. Frem til nå har man kunne kjøpe konvensjonelle kalver og føre fram økologisk i 6 mnd. Mange mener det er problematisk å få tak i økologisk kalv og da blir dette en avgjørende faktor for å kunne føre opp kalver. Dette er generelt et problem i hele landet og gjelder alle typer kjøttfaser.

2.4.3 Agronomiske utfordringer ved økologisk storfekjøttproduksjon

De agronomiske utfordringer vil være de samme for økologiske storfekjøttprodusenter som for økologiske mjølkeprodusenter.

2.4.4 Marked og omsetning for økologisk storfekjøtt

Av økologisk slakt som går gjennom slakteriene blir ca 60 % solgt som økologisk vare. Siste år har det økologiske kjøttsalget økt med 122 %. Høsten 2008 har Nortura lansert et nytt merkenavn "Nordgården" basert på økologiske kjøttvarer og egg, dette merkenavnet vil favne alle økologiske kjøttslag i Norturasystemet. I tillegg er det en del omsetning direkte fra produsent til forbruker gjennom egne kanaler.

2.4.5 Annet

Prosjekt øko-kjøtt i Trøndelag og Nordland gjennomføres av Norsk landbruksrådgiving og skal bygge kompetanse om økologisk kjøttproduksjon. 12 gårder med ulike produksjoner i Trøndelag og Nordland er valgt ut.

2.4.6 Forslag til tiltak for økologisk storfekjøtt

- Økt tilskudd for grovfordyrking.
- Opprettholde stabil merpris.
- Lengre frister for å tilfredsstille nye krav ved endringer av regelverket.
- Innføre omleggingstilskudd per dyr.

2.5 Sau og geit

2.5.1 Økonomi i økologisk småfehold

En må ha større enheter pga mindre avling, derfor må tilskuddsordningene, spesielt på areal være høyere for å kompensere dette. Høy pris på husdyrgjødsel og kraftfôr gir dårlig økonomi i småfeholdet. Ikke alle har tilgang til nok husdyrgjødsel og må derfor kjøpe gjødsel. En trenger også mer husdyrgjødsel til økologisk drift.

Det er demotiverende at økologisk gourmet-lam og villsau ikke får tillegg som økologisk lam og sau. For å holde på flere bønder med sauebesetninger burde det være en ”premiering” for produktet, et økt slaktetillegg på økologisk sau og et kvalitetstilskudd på økologisk lam.

For å møte nye regelverkskrav er det behov for å øke bruken av investeringsvirkemidler til nye driftsbygninger for småfe. Dette vil stimulere viljen til å satse økologisk.

Det er behov for økte tilskudd for å kompensere for produksjonsnedgang ved økologisk småfehold. Med den jorda som en for eksempel har på Vestlandet er det vanskelig å få til tilfredsstillende vektskifte. Det er stor avlingsnedgang, særlig for de arealer en ikke kan nytte med husdyrgjødsel. En mekanisering for å løse utfordringene er for dyrt. Resultatet er en stor avlingsnedgang og tilsvarende reduksjon i dyretallet. På denne måten blir det en dårligere utnyttelse av utmarksbeite som det er rikelig av. Dessuten gror det raskt igjen!

TINE betaler i dag ikke merpris på økologisk geitemelk og denne melka går i dag sammen med den konvensjonelle geitemelka. Geiteprodusenter med økologisk produksjon opplever dette som svært demotiverende.

2.5.2 Regelverk og praktisering av det

For både sau- og geiteprodusenter viser det seg at endringer i regelverket har skapt unødvendig utgifter og frustrasjon for bonden som for eksempel strekkmessing og fast liggeunderlag. I dag er det kravet til 1.5 kvm liggeareal i driftsbygninger som skaper problemer. Dette blir for kostnadskrevede for den enkelte bonde.

2.5.3 Agronomiske utfordringer ved økologisk småfehold

Med små gårder og avgrenset jordbruksareal blir avlingsreduksjonen etter omlegging til økologisk for stor på Vestlandet. Det er behov for mer forskning på avlingsmuligheter i slike marginale strøk. Det trengs mer kompetanse på grovfôrdyrking, på kvalitet og mengde. Det er også behov for en bedre tallfesting av avlingspotensialet, spesielt i marginale strøk. Som oppdrag fra Fylkesmannen ved landbruksavdelinga i de tre Vestlandfylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, utfører Fureneset fagsenter utprøvnings- og utviklingsarbeid for landbruket og landbrukstilknyttet arbeid. Mye av arbeidet er innenfor grovfôrdyrking, også økologisk, beitebruk og landbrukets kulturlandskap. Arbeidet med skjøtsel av kystlynghei er et satsingsområde. På oppdrag for planteforedlingsfirmaet Graminor A/S er Fureneset vestlig utprøvningssted for gress. Arbeidsgruppa oppfordrer til videre satsning på utprøving av økologisk grovfôr ved Fureneset fagsenter, med vekt på kvalitet og mengde.

2.5.4 Marked og omsetning for økologisk småfe

Sikker avsetning i markedet er viktig. En må kunne dekke noe av merkostnadene gjennom økte priser. Etterspørselen er i dag stor etter økologiske småfeprodukter og utfordringen er å unngå import av økologisk fårekjøtt.

2.5.5 Forslag til tiltak for økologisk sau og geit

- Økt arealtilskudd for sau og geit.
- Økt tilskudd for grovfôrdyrking.
- Økt bruk av investeringsvirkemidler til nye driftsbygninger for småfe.
- Innføring av merpris på geitemelka og sørge for at den ikke går sammen med den konvensjonelle.

- Innføring av ”premiering” for økologisk sau og lam, i form av et økt slaktetillegg på økologisk sau og et kvalitetstilskudd på økologisk lam.
- En faglig vurdering av mattilsynet om kravet til liggeareal for småfe er godt nok begrunnet med hensyn på dyrevelferd og norske forhold.
- Videre satsning på utprøving av økologisk grovfôr ved Fureneset fagsenter, med vekt på kvalitet og mengde.
- Innføre omleggingstilskudd per dyr.

2.6 Svin

Det er så vidt arbeidsgruppa kjenner til, få eller ingen nyere eksempler på at bønder som først har lagt om til økologisk svinehold har lagt tilbake til konvensjonell drift. Dette kan skyldes at produksjon av økologisk svin er en ”ung” produksjon i Norge. Vi har derfor ikke mange forslag til tiltak for å hindre tilbakelegging, men har valgt å beskrive de problemstillingene vi har fått presentert av bønder som driver produksjon av økologisk gris i Norge.

2.6.1 Økonomi i økologisk svinehold

Som for konvensjonell griseproduksjon må det ligge gode resultater i bunnen for å oppnå et godt økonomisk resultat. Erfaringer så langt viser at dersom man klarer å finne gode løsninger på omlegging av bygninger og samtidig har innovasjon med på laget, er det mulig å få et bedre utkomme ved økologisk svineproduksjon enn ved konvensjonell produksjon. Men kraftfôret skaper store utgifter. Det koster å fôre for eksempel 350 slaktegris med økologisk kraftfôr i kanskje 30 – 50 dager. Gjennom Innovasjon Norge er det mulig å søke investeringsstøtte. Økologiske bruk har høy prioritering ved utdeling, men på grunn av begrensede av midler er dette vanskelig å ta med i beregningen ved overgang til økologisk drift.

2.6.2 Regelverk og praktisering av det

Arbeidsgruppa har ikke identifisert regelverkskrav som skaper store problemer etter omlegging. De tilbakemeldingene vi har fått fra produsenter av økologisk gris omhandler selve omleggingen til økologisk drift, og er følgelig utenfor arbeidsgruppas mandat.

Kravet om at smågrisen skal ha tilgang til uteareal etter 6 uker gjør at en må tenke helt nytt i forhold til konvensjonelt. Det trengs større binger både i fødebinger og slaktegrisinger. Dersom smågrisene kunne ha gått inne i 11 uker kunne en brukt en del av de eksisterende bygningsmasser. For eksempel kunne en brukt fødebingen som smågrisinge fram til salg. Med krav om uteareal fra 6 ukers alder må det være en egen storbinge med tilgang til uteareal. Det er derfor behov for tilstrekkelige investeringsmidler ved nybygg. Bygningene for økologisk gris er ca 20 % dyrere enn for de konvensjonelle.

Produsentene av økologisk gris har videre uttrykt ønske om noe større fleksibilitet ved oppstart av økologisk svinehold (i karenstiden). Store produsenter sitter som oftest med husene fulle av dyr til en hver tid. Ved oppstart må en da fôre alle dyr økologisk selv om dyrene slaktes konvensjonelt. Det er 6 mnd karenstid for svin. Produsentene ønsker at det i denne overgangstiden kunne være en gjennomgang hos produsenten sammen med Debio, Nortura og produsenten selv, der det ble laget en framdriftsplan. Slik det er nå kommer Debio og kontrollerer når alt er ferdig. Arbeidsgruppa mener imidlertid at hensynet til forbrukerne og omdømmet til det økologiske landbruket må veie tungt i denne sammenheng.

2.6.3 Marked og omsetning for økologisk svin

Det er viktig å få avsetning for produktene i markedet. Det er for lite markedskompetanse hos produsentene av økologisk gris. Det er viktig å sikre seg kontrakter ellers er det vanskelig å få omsatt varene. Nortura har ikke økologisk varestrøm på økologisk gris og gir i dag ikke tillegg i pris til produsent. Grøstadsgris betaler en merpris til produsent på kr 15,- per kg slakt.

Svinekjøtt er en viktig bestanddel i mange bearbejdede blandingsprodukter som pålegg og liknende. Økt produksjon av økologisk svinekjøtt kan derfor bidra til å øke omsetningen av andre økologiske kjøttslag. Et større varesortiment som er tilgjengelig for forbruker med blandingsprodukter, vil trolig øke totalsalget. Stykningsdel fra de ulike dyreslag vil være tilgjengelig. Ulike pålegg, posteier og lignende. For å få dette til må vi ha en minimums produksjon av økologiske dyr. Det er registrert et trykk fra myndigheter og forbrukere om et større varesortiment innen økologisk mat. Grøstad Gris har begynt å få det til. De satser på å utvide sortimentet med en god del påleggsorter.

Slakteriene vil ha en konsentrert varestrøm for å få en rasjonell logistikk og mener denne formen for produksjon passer best for sentrale områder, som for eksempel Østlandet, hvor miljøet er tettere. Slik ”klyngetenkning” gjør det lite attraktivt å starte økologisk svineproduksjon utenfor slike områder dersom det betyr at man her ikke får levert kjøttet som økologisk. For å få opp volumet av økologisk svinekjøtt burde det imidlertid vært lagt til rette for at også små produsenter utenfor ”klyngene” skulle fått levert varene sine som økologisk også. Det foreslås derfor at alt økologisk produsert kjøtt skal få en merpris når det leveres til slakteriet, også selv om det ikke inngår i den økologiske varestrømmen.

2.6.4 Annet

Nortura har til nå (januar 2009) vært i kontakt med 45 svineprodusenter på Østlandet, av disse var det 5 sikre produsenter som ville legge om til økologisk og 8 som ville tenke seg litt mer om. Generelt går produksjonen av økologisk svin opp, men det er også et ”ungt” produkt.

2.6.5 Forslag til tiltak for økologisk svin

- Økt bruk av investeringsstøtte gjennom Innovasjon Norge til nye driftsbygninger for økologisk gris.
- Bedre oppfølging og rådgiving av de som legger om.
- Arbeidsgruppa oppfordrer markedsaktørene til å gi merpris på alt økologisk kjøtt, også svin.

2.7 Fjørfe

Det er så vidt arbeidsgruppa kjenner til, få eller ingen nyere eksempler på økologiske fjørfebønder som har lagt tilbake til konvensjonell drift. Vi har derfor heller ikke mange forslag til tiltak for å hindre tilbakelegging. Nedenfor følger likevel en beskrivelse av forholdene for økologisk fjørfehold i Norge.

2.7.1 Økonomi i økologisk fjørfehold

Kraftfôrkostnader for økologisk fjørfe ligger på ca 4 kr/kg kjøtt (30 % over konvensjonell pris), men på grunn av høy merpris (tillegg på kr 11,50,- per kg egg og kr 31,45,- per kg fjørfekjøtt) er det uansett lønnsomt å drive økologisk egg- og slaktekyllingproduksjon. Tilskudd har mindre betydning for disse produksjonene.

Nortura har avtale med en produsent av økologisk kalkun. Homlagarden økologiske bruk har produsert økologisk kalkun siden 2007.

2.7.2 Regelverk og praktisering av det

Forskjeller fra konvensjonell fjørfedrift er mindre dyretetthet (30 % større), at økologiske fjørfe skal være frittgående og har krav på utegange. Dette medfører større arealkrav og krav til uteareal, mer arbeid og gir høyere smittepress og dødelighet.

Økologiske slaktekylling skal leve i 81 dager (mot 30 konvensjonell). KRAV i Sverige tolker imidlertid EU-regelverket ulikt det man gjør her i Norge. Der lever kyllingene i 70 dager. Som nærmere beskrevet under pkt 2.7.3 er hybridene som brukes til produksjon av slaktekylling tilpasset et betydelig kortere livsløp. Det må derfor gjøres en vurdering av hvordan den nye hybridene utviklet for økologisk drift (ROWAN) kombinert med 81 dagers livslengde fungerer både med tanke på dyrevelferd og økonomi i forhold til hvis slaktekyllingen lever i 70 dager.

Foreløpig er det dispensasjon for å bruke konvensjonell livkylling i økologisk fjørfeproduksjon. Dette blir forbudt i 2012, men her har Nortura allerede en avtale på plass med to produsenter i Østfold og Vestfold som skal produsere økologisk livkylling.

2.7.3 Annet

Økologisk fôr er en risikofaktor i økologisk fjørfeproduksjon. Dyra reagerer fort på endringer i fôrsammensetning (diaré).

Hybridene som brukes til konvensjonell slaktekylling kan gi problemer grunnet lengre levetid for økologiske slaktekylling. Fordi hybridene er tilpasset et kortere livsløp, må man holde igjen på fôrstyrken. Dette kan virke inn på dyras metthetsfølelse og sysselsetting og føre til mer hakking. Ved hakking er det vanlig å redusere lysmengden, men dette er ikke tillatt i økologisk produksjon. I tillegg har man sett beinproblemer (akillesener som ryker). Det er derfor nylig utviklet en egen slaktekyllinglinje som er beregnet for økologisk drift kalt ROWAN (hanen er mer langsomtvoksende). Første klekking av denne hybridene skjedde i siste kvartal 2008. På kalkun er avlsmaterialet allerede endret. For verpehøns benyttes de tradisjonelle rasene.

Man må også påregne mer sykdom og høyere dødelighet ved økologisk drift (bla rødsjuka, pastorellose, spolorm), både fordi øko-dyra er frittgående og har krav på utegange. Dette gir høyere smittepress. Bruk av koksiodiostatika i fôret er ikke tillatt (koksiodiostatika virker også mot nekrotiserende enteritt og gir en friskere tarmslimhinne generelt). Det anbefales å vaksinere mot koksidiøse.

2.7.4 Marked og omsetning for økologisk fjørfe

Det er 3 eggpakkerier med økologisk godkjenning i Norge (2 Nortura og en Arne Magnussen AS). I tillegg er det mye direktesalg fra gård. Nortura har en markedsandel på 80 % for økologiske egg og har i 2008 9 leverandører av økologiske egg (11 i 2009). Med 7500 høner per besetning i snitt leverer hver leverandør i snitt 120 tonn egg per år (blir store mengder selv om det er få leverandører). Folk står i kø for å legge om til økologisk, men Nortura holder igjen av hensyn til markedet (ikke god butikk å omsette økologiske egg til konvensjonell pris). Det er en sterk satsing også blant aktører utenfor samvirket. Økologiske egg utgjør 2,4 % av eggproduksjonen. Anvendelsesgraden er nå oppe i 86 %.

Økologisk slaktekylling er en helt ny produksjon i Nortura (3/4 år), som nå har leveringsavtale med 4 produsenter. Dette gir 500 kylling per uke (hver på 3,5-4 kg).

Anvendelsesgraden er 46 %. Holte gård i Telemark har produsert økologisk slaktekylling siden 2002.

2.7.5 Forslag til tiltak for økologisk fjørfe

- Mattilsynet må se på tolkningen av regelverket for økologisk slaktekylling i Norge i lys av hvordan dette praktiseres i Sverige.
- Videre arbeid med utvikling av raser tilpasset økologisk drift.

3 Konklusjoner og forslag til tiltak som er felles for flere produksjoner

3.1 Regelverk

Som beskrevet i kapittel 2 under de enkelte produksjonene har regler for økologisk produksjon samt tolkning og praktisering av regelverket fra myndighetenes side vært for kompliserte og uforutsigbare. Dette har for en del produsenter vært viktig grunn for tilbakelegging fra økologisk drift.

En del brukere etterlyser en faglig begrunnelse for en del av kravene i økologiforskriften, blant annet kravet om at kalven skal die mora i 3 døgn og kravet til 1.5 kvm liggeareal i driftsbygninger arealkrav for småfe.

Det er også ønske om større rom for bonden og hans fornuftige avgjørelser når det er tvil om hvordan en skal tolke regelverket. Skal en lufte dyr ved is/holke? Hva er en god luftegård? Hva er en delvis overbygd luftegård? Hvem sier hva som er en god løsning på tvilstilfeller i regelverket? Det er viktig for regelverkets legitimitet at bonden opplever både selve regelverket og myndigheters og Debios tolkning av det som forenelig med ”sunn fornuft”.

Videre oppleves det som viktig med raske avklaringer på dispensasjonssøknader. Arbeidsgruppa har fått flere signaler om at Mattilsynet ikke er satt av tilstrekkelig med ressurser til å behandle dispensasjonssøknader. Det er også ønske om mulighet for å kunne anke på Mattilsynets behandling i forhold til regelverket til en instans utenfor Mattilsynet.

Det bør legges opp til at gårdens KSL noteringer legges til grunn ved inspeksjon, eventuelle andre skjemaer må kunne fylles ut og lastes ned via internett.

EUs nye økologiforordning, gjeldende fra 2009 i EU, skaper nye utfordringer for norsk økologisk landbruk fordi mange av våre nasjonale tilpasninger til regelverket blir tatt opp til ny vurdering ved gjennomføring av det nye regelverket i Norge. Arbeidsgruppa understreker viktigheten av at Norges handlingsrom når det gjelder å tolke regelverket må utnyttes fullt ut. Arbeidsgruppa er bekymret for at det ikke settes av tilstrekkelig med ressurser i Mattilsynet til å jobbe opp mot EU for å påvirke EUs regelverk. På mange områder har vi i Norge spesielle forhold sammenlignet med resten av Europa. Det er avgjørende for fremtiden til økologisk landbruk i Norge at dette tas tilstrekkelig hensyn til. Strekkmetallsaken er et eksempel på en bestemmelse der vi ved hjelp av god faglig dokumentasjon og tilstrekkelig politisk vilje har vært i stand til å komme frem til et regelverk som ivaretar nasjonale forhold.

Arbeidsgruppa har følgende forslag til tiltak i forhold til regelverket generelt:

- Større opplevd forutsigbarhet når det gjelder regelverket for økologisk produksjon kan oppnås ved:

- aktivt prøve å stoppe eller få unntak for endringer som blir vanskelige å praktisere i Norge før de vedtas i EU (se under).
- sørge for gode og lange nok overgangsordninger der endringene vil bli gjort gjeldende i Norge.
- Bedre tilpasning av regelverket til forholdene i Norge kan oppnås ved at norske myndigheter jobber enda mer aktivt for:
 - Selv å foreslå endringer i EUs regelverk der vi har behov for tilpasning til norske forhold. Dersom vi har gode argumenter, kan vi være med på å legge premissene i EUs regelverksarbeid.
 - Tidlig foreta skikkelige vurderinger av eventuelle konsekvenser for norske øko-bønder av forslag til endringer i EUs regelverk. Dersom forslagene har uheldige konsekvenser, må norske myndigheter tidlig gi beskjed om dette i møter med EU og jobbe aktivt for å foreslå andre, bedre løsninger, eventuelt unntak for Norge.
 - Regelverket som gjelder dyrevelferd må begrunnes bedre ut fra et faglig synspunkt og ut fra norske forhold.
- Det er en forutsetning at Mattilsynet har tilstrekkelig med ressurser til å gjøre denne jobben og at det nyoppstartede regelverksutvalget brukes aktivt og trekkes inn i en tidlig fase av arbeidet med nytt regelverk. Der kompetansen hos Mattilsynet og regelverksutvalget ikke er tilstrekkelig, må kompetente fagmiljøer konsulteres.
- Regelverket må være enkelt å forstå for norske øko-bønder. Det kan ikke forventes at de skal lese EU-forordninger.
- Mattilsynets praktisering av EUs regelverk oppleves av mange som unødvendig firkantet og byråkratisk.
 - Det er et sterkt ønske om at det ved praktiseringen av regelverket gis mer rom for ”sunn fornuft”.
 - Det er videre behov for en ankeordning til en instans utenfor Mattilsynet (LMD?) som kan gi mulighet for en politisk behandling av viktige, prinsipielle spørsmål.

På enkelte punkter åpner regelverket i dag for tilskuddstilpasning eller for at en produsent kan hoppe ut og inn av kontrollordningen. Dette er svært uheldig for omdømmet til det økologiske landbruket. Arbeidsgruppa mener slike ”smutthull” må tettes enten ved en strengere praktisering av regelverket eller ved at det blir økonomisk uinteressant.

3.2 Bedre rådgivning og oppfølging

Arbeidsgruppa mener det er behov for mer omfattende rådgivning, veiledning og oppfølging både før og etter omlegging. Det er viktig at de som legger om lykkes. Bedre kunnskap om hva økologisk landbruk innebærer i forkant av avgjørelsen om omlegging kan bidra til at bønder som ikke er skikkelig motivert lar være å legge om, samtidig som de som velger å legge om vet mer om hva de går til og dermed mestrer den økologiske driften bedre. Arbeidsgruppa oppfordrer til innføring av (krav om obligatorisk) gratis grunnkurs i økologi og økologisk drift for dem som vil legge om. Dette kurset har først og fremst fokus på agronomi og kommer som et supplement til Gratis Førsteråd for omlegging til økologisk landbruk (GFR). Det må også utarbeides lettfattelige lister over minstekrav (regelverkskrav) for de enkelte produksjoner, et ”faktaark” som enkelt viser hvilke krav som må innfris for å legge om til økologisk drift og som utdeles ved Gratis Førsteråd.

Det er også en mulighet for at enkelte bønder ikke er klar over tilbudet om GFR i dag. Det gjelder særlig de som ikke er medlemmer i Norsk landbruksrådgiving eller faglag, for eksempel rene (deltids-)kornbruk eller små sau- og kjøttfebruk.

Flere av utfordringene i økologisk drift kommer gjerne ikke til syne før etter et par år (for eksempel rotugras). Norsk Landbruksrådgiving tilbyr i dag Rådgivingsavtaler der gårdbrukere som velger å legge om, eller har lagt om, til økologisk drift kan få oppfølging med grundig og fullstendig rådgivning. I deler av landet blir det utarbeidet en arbeidsplan som kan gå over inntil 2 år der en skreddersyr rådgivningstilbudet i forhold til den enkelte gårdbrukers ønsker. For dette tilbudet må gårdbrukeren betale en egenandel på kr 1500. I tillegg tilbys deltakelse i dyrkingsgrupper, som er felles produksjonsretta fagsamlinger med rådgiver og andre produsenter. Hvor godt har rådgivingsavtalene fungert? Erfaringene med dyrkingsgrupper er ulike. Noen steder fungerer de svært godt, andre steder dårlig. Det er blant annet vanskelig å få med kornbøndene på Østlandet der det er mange deltidsbønder som har full jobb ved siden av kornbruket. Arbeidsgruppa mener at den faglige oppfølgingen av de som har lagt om må styrkes og vare i minst 5 år etter omlegging. Det må vurderes om oppfølgingen skal være gratis og/eller obligatorisk. (Samtidig må en hindre at det oppstår konflikt mellom konvensjonelle og økologiske bønder som et resultat av at økologene får gratis rådgivning over Jordbruksavtalen). En løsning kan være obligatorisk oppfølging etter for eksempel 2 år som en del av en utvidet GFR-pakke. En annen mulig løsning kan være en ”pakke” der bonden får et årlig besøk av rådgiver for å se på skifteplan, ugrasproblematikk osv. til en fast pris. Dette tilbudet finnes i dag i Trøndelag. Målsettingen må være å få bøndene til å søke råd før utfordringene blir så store at den eneste løsningen synes å være å legge tilbake. Terskelen må ikke være for høy. Fagmiljøene må sannsynligvis styrkes for å kunne tilby utvidet rådgiving.

Arbeidsgruppa henviser ellers til prosjektet ”Økobonden skal lykkes” som startet opp i desember 2008. Prosjektet er et samarbeid mellom Debio, Norsk landbruksrådgiving og KSL-Matmerk og har fokus på bedre tilrettelegging av veiledning ved omlegging til økologisk drift. Norges Bondelag og Norsk Bonde – og Småbrukarlag er også involvert i dette prosjektet.

Forslag til tiltak for rådgiving og oppfølging:

- Innføring av et grunnkurs i økologi og økologisk drift for dem som ønsker å starte økologisk produksjon.
- Utarbeidelse av et enkelt ”faktaark” som viser til krav ved omleggelse.
- Forlengelse av faglig oppfølging fra 2 til 5 år for de som har lagt om.
- Videreutvikling av tilbud om dyrkingsgrupper.

3.3 Økonomi og markedstilgang

Økonomien i økologisk drift er helt sentral for om bonden fortsetter å drive økologisk eller legger tilbake drifta. Viktige stikkord er pris på innsatsfaktorer, merpriser/pristillegg og tilskudd. Det er avgjørende at økonomien i økologisk produksjon er minst like god som ved tilsvarende konvensjonell produksjon. Og som for konvensjonell produksjon er det summen av tilskudd og pris som skal utgjøre bondens inntekt og dekke kostnader og arbeidsinnsats. Jo lavere og mer ustabil pristillegget er, jo større behov for tilskudd. Betydningen av de ulike faktorene varierer fra produksjon til produksjon og er nærmere beskrevet i kapittel 2. Felles for alle produksjoner er et stort ønske om større forutsigbarhet når det gjelder økonomien i økologiske produksjoner. Økonomien i økologisk produksjon svinger mer enn for konvensjonell produksjon. Dette henger sammen med større avlingsvariasjon og mer tilfeldig prissetting av økologiske varer som følge av at merprisen ikke er knyttet opp mot målpris.

Økologisk kraftfôr har i den senere tid steget kraftig i pris og utgjør nå en svært stor kostnad, særlig for melke-, fjørfe- og grisebønder. At ulike pristillegg utelukker hverandre ved levering til slakteri (for eksempel villsau- og øko-tillegg, og tillegg for fleksibilitet på innleveringstidspunkt og øko-tillegg) kan virke demotiverende.

Omleggingstilskuddet er i dag likt for alle produksjoner. Kostnadene ved omlegging er imidlertid ulike for ulike produksjoner. Investeringsbehovet er vesentlig større ved omlegging til økologisk husdyrdrift enn til økologisk korndrift. Det er også lettere for kornbonden å legge tilbake til konvensjonell drift. For at omleggingstilskuddet bedre skal reflektere kostnadene ved omlegging må det være ulikt for ulike produksjoner. Arbeidsgruppa foreslår derfor differensiering av omleggingstilskuddet ved innføring av tilskudd per dyr ved omlegging til økologisk husdyrproduksjon.

Tilstrekkelig tilgang på investeringsvirkemidler er et viktig stikkord både i forbindelse med omlegging til økologisk produksjon og når endringer i regelverket gjør det nødvendig å oppgradere bygningsmasse og husdyrrom.

Felles for alle produksjoner er at utmelding fra Debios kontrollordning i første rekke handler om små gardsbruk. Arbeidsgruppa vil påpeke at når du er langt fra markedet, er det vanskelig å være liten som økologisk produsent. En måte å løse problemet på er at alle som leverer økologisk vare får merpris, slik TINE nå praktiserer for økologisk kumelk.

For flere produksjoner er det generelt behov for et tettere samarbeid mellom marked og produksjon. Dette gjelder særlig grøntsiden og for gris. Det er nødvendig å være sikker på at man får avsetning for varene man produserer til merpris. Arbeidsgruppa vil i midlertidig peke på at samvirkeforetakene for det meste har tatt ansvar og gir merpris for økologiske varer (Nortura kun for storfe og lam). Det er ofte samvirkene som må ta imot kritikken fra media og forbrukere mens andre foretak utenfor samvirkene går fri.

Som beskrevet innledningsvis, har etterspørselen etter økologiske produkter de siste årene økt markant, og det er i dag en felles forståelse av at det nå først og fremst må satses på økt produksjon av økologiske produkter. Arbeidsgruppa ønsker å nyansere dette bildet noe, blant annet stiller vi spørsmål ved om dette bildet er reelt for enkelte grønnsaker og potet. Det er svært ødeleggende for lysten til å drive økologisk dersom bonden opplever at økologisk produserte produkter ikke blir omsatt eller omsettes som konvensjonell vare. Arbeidsgruppa er videre spent på hvilken virkning finanskrisen vil få på omsetningen av økologiske produkter. Vi mener det er en viss fare for at man igjen vil måtte rette fokus mer mot markedssiden. Dersom dette blir tilfelle, kan en måte å få ned prisen til forbruker – og dermed sannsynligvis øke omsetningen av økologiske produkter på - være å fjerne moms på økologiske produkter.

Forslag til tiltak for bedre økonomi og markedstilgang:

- Fjerne ordninger der pristilskudd utelukker hverandre.
- Differensiering av omleggingstilskudd mellom ulike produksjoner, innføring av omleggingstilskudd per dyr i husdyrproduksjon.
- Tilføre tilstrekkelig stor investeringsstøtte ved omlegging som krever oppgradering av driftsbygg.
- Innføring av merpris på alle økologiske varer.
- Fjerne moms på økologiske produkter.

3.4 Forskningsbehov

Det er fremdeles behov for forskning for å løse agronomiske utfordringer og finne fram til sorter som egner seg for økologisk drift i Norge.

Arbeidsgruppa har identifisert følgende forskningsbehov:

- Det må forskes mer på grovfôr dyrking, kvalitet og mengde. Avlingspotensialet må tallfestes bedre.
- Rotgras i grovfôrproduksjon og vekstskifte i ensidig korndyrking
- Dyrking i marginale områder (skrint jordsmonn, ugunstig klima). Det er imidlertid ikke til å komme fra at det er i de beste jordbruksområdene man vil lykkes best med økologisk landbruk. Der det ikke er mulig å dyrke kløver, vil det være vanskelig å drive økologisk.
- For økologisk frukt, bær, grønt og poteter er det ugress, sykdommer, skadedyr og næringstilgang som er utfordringene. Det er behov for ytterligere forskning på disse temaene. For frukt, bær, grønt og potet er imidlertid de sensoriske egenskapene, som smak, også svært viktige og det er viktig at videre sortsutvikling på de økologiske sortene tar hensyn til dette.

3.5 Agronomiske utfordringer

Arbeidsgruppa mener det er viktig å ta inn over seg at vi i Norge har utnyttet naturgrunnlaget maksimalt og ved hjelp av mineralgjødsel kan drive landbruk i områder der dette ellers ikke ville ha vært mulig. Klima, topografi, jordtemperatur og næringsinnhold i jord er faktorer som avgjør hvorvidt økologisk drift er realistisk. Der det er vanskelig å få kløver til å gro er forholdene neppe tilrettelagt for økologisk landbruk. Arbeidsgruppa mener det ikke må oppfordres til omlegging til økologisk produksjon på arealer som ikke er egnet for slik drift.

3.6 Tiltak i Norges Bondelag

Arbeidsgruppa foreslår at det opprettes et eget ”utvalg for økologisk produksjon/landbruk” i Norges Bondelag som er rådgivende for styret på spørsmål som angår økologisk landbruk. Utvalget bør bestå av medlemmer i Norges Bondelag som selv driver økologisk produksjon og som gjenspeiler de viktigste økologiske produksjoner og eventuelt også landsdeler.

Arbeidsgruppen foreslår at medlemmer i Norges Bondelag som driver økologisk kartlegges gjennom registrering i medlemsregisteret. Dette vil synliggjøre hvor mange av medlemmene i Norges Bondelag som driver økologisk og bevisstgjøre administrasjon, tillitsvalgte, andre medlemmer og omverdenen om at vi har mange medlemmer som produserer økologisk. Arbeidsgruppa mener også at Norges Bondelag må bli flinkere til å kommunisere sitt arbeid for økologisk landbruk ut til både medlemmer og omverdenen.

Arbeidsgruppa oppfordrer Norges Bondelag til å prioritere arbeidet og deltakelsen i Mattilsynets regelverksutvalg for i størst mulig grad å følge med på og bidra til norske myndigheters arbeid mot EUs regelverk for økologisk produksjon. Viktige stikkord for Norges Bondelags arbeid vil være å holde seg orientert om nye forslag til endringer i EU-regelverket mens de er på et tidlig (diskusjons)stadium, identifisere forslag til nye regler som vil kunne skape problemer i norsk økologisk produksjon og bidra med dokumentasjon på hvorfor det vil bli problematisk og hvordan reglene best kan tilpasses norske forhold.

Arbeidsgruppa mener videre at Norges Bondelag må vurdere å melde seg inn i IFOAM (International Federation of Organic Agricultural Movement) for derigjennom å kunne jobbe mer direkte mot EUs regelverksarbeid uten å måtte gå veien gjennom norske myndigheter.

IFOAM er den internasjonale organisasjonen som forener arbeidet med å trygge og fremme økologisk produksjon på global basis. Medlemskap i IFOAM kan gi bedre oversikt over situasjonen for økologisk landbruk ut over landegrensene, og muligheten til å påvirke internasjonale rammebetingelser som igjen er viktige for situasjonen i Norge. Norske medlemmer i IFOAM er per i dag Debio, Oikos og Bioforsk økologisk. Debio representerer Norge i den regionale IFOAM-gruppen for EU/EØS-området. Gruppen gir blant annet innspill til EU-kommisjonen, som utformer EUs forordninger for økologisk produksjon

Det er viktig at Norges Bondelag, gjennom sin representant i Debios styre, inntar en aktiv rolle i Debios arbeid.

Både øko-bonden og hele det økologiske apparatet rundt har et felles ansvar for å skape og opprettholde en høy troverdighet for økologisk produserte matvarer. Dette er av stor betydning for å beholde tilliten og kjøpeviljen blant forbrukere av økologiske produkter samt å nå nye forbrukergrupper. Det er også viktig å sikre maksimal norsk innflytelse på utviklingen av rammene rundt og reglene for økologisk produksjon i det internasjonale miljøet.

4 Litteratur

Diskusjonsnotat nr 2008-1 fra NILF ”Utmelding av norske øko-bønder – hva er årsakene? Resultater fra en spørreundersøkelse høsten 2007” NILF/Bioforsk.

Resultater fra en omdømmeundersøkelse blant Debios brukere gjennomført desember 2008.

Svenska Jordbruksverket. Ekologisk produktion Varför matchar inte utbudet efterfrågan ? - en kortversion (kortversjon av Jordbruksverkets rapport nr 2008:10. ”Prisutveckling och lönsamhet inom ekologisk produktion).

Statens landbruksforvaltning. Rapport nr 19/2008. Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for første halvår 2008.

I tillegg til å benytte skriftlig materiale har arbeidsgruppa vært i kontakt med en rekke ressurspersoner både innen de ulike produksjonene og i fagmiljø tilknyttet landbruket. Vi retter en takk til alle disse som har bidratt.